

Az utókor emlékezete

Az első világháború problematikája az ukrán és az orosz történelemtankönyvekben és a szakdidaktikai irodalomban**

Rezümé. Az európai kontinens hatalmi politikáját a XX. században két helyi konfliktussal induló, majd világméretűvé nőtt háború rajzolta át. Az 1914–18 között dúlt világháború eseményei száz évvel ezelőtt kezdődtek, mégsem mondható el, hogy mindent tudunk róla, s részrehajlás nélkül vagyunk képesek tárgyalni vagy közvetíteni akár az események és folyamatok tényanyagát, akár azok következményeit. Utóbbiak között bizonyosan ott szerepel az a körülmény, hogy ez a háború vetett véget Kelet-Közép- vagy Köztes-Európában a birodalmak korának, s adott lehetőséget egyes népek számára a nemzetállam létrehozására, míg másoknak – mint például a szlovákoknak, horvátoknak, szlovéneknek, macedónoknak és az ukránoknak – nem sikerült a saját független állam létrehozása. A tanulmányban azt tárjuk fel, mit és hogyan közvetítenek a nagy háború tematikájából az ukrán és orosz történelemdidaktikai irodalomban és iskolai történelemtankönyvekben.

Резюме. У XX столітті політику сили на Європейському континенті перефарбували дві війни, які почалися із регіональних конфліктів, а потім переросли у світову кризу. 100 років тому почалося Перша світова війна, що відбувалася у 1914–1918 рр., але навіть сьогодні не все знаємо про цю війну, не можемо об'єктивно передати минуле чи дискутувати про події та їх наслідки. На це впливають різні обставини, серед них те, що після згаданої війни завершилася епоха імперій у регіоні Східно-Середньої-Європи. Для деяких народів заснування власної держави стало реальністю, а інші народи – словаки, хорвати, словени, македонці та українці – були позбавлені цієї можливості. У статті розкрито зміст і методику тлумачення тематики про Першу світову війну в українських та російських підручниках історії та в історико-дидактичній літературі.

Abstract. In the 20th century two wars started as a local conflict, later escalating into a worldwide war and changing power policy of the European continent. The 1914–1918 world cataclysms took place a hundred years ago but it still cannot be claimed that we know everything about them, and we are able to negotiate or convey – without any bias – either the facts of events and their processes or their consequences. Among the latter is certainly the fact that this war put an end to the age of empires in East-Central Europe or Mid-Europe thus giving opportunity to some people to create their nation states. However, others – like the Slovaks, Croats, Slovenes, Macedonians and the Ukrainians – failed to create their own independent state. The present study reveals what is mediated about the Great War and how it is interpreted in the Ukrainian and Russian historical and didactic literature as well as school history textbooks.

1. Az emlékezet és az iskolai történelemtankönyvek

„Az emlékezet maga az élet, melyet élő csoportok hordoznak, s ekképpen folyamatos fejlődésben áll, kitéve az emlékezés és a felejtés dialektikájának, nem törődve szükségszerű deformációjával, védtelen minden használat és manipuláció

* PhD, történész, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Apáczai Csere János Könyvtárának igazgatója. * Историк, доктор філософії у галузі історії, кандидат історичних наук, директор бібліотеки «Опаціо Черє Янош» при ЗУІ ім. Ференца Ракоці ІІ, Берегове. * Historian, PhD, Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian Institute, director of “Apáczai Csere János” Library

** Jelen tanulmány alapját *Az első világháború emlékére* című tudományos konferencián (Beregszász, 2014. október 16.) elhangzott előadás képezte, mely annak kibővített, szerkesztett változata. ** Наукова стаття є розширеним і редактованим варіантом доповіді наукової конференції «У пам'ять Першої світової війни» (Берегове, 16 жовтня 2014 р.). ** This study is based on an extended and edited version of the lecture «In memory of the world's first cataclysm» delivered at a scientific conference (Beregszász, 16 October 2014).

ellen, hajlamos hosszú rejtőzködésre és hirtelen új életre kelésre. A történelem mindig problematikus és tökéletlen rekonstrukciója annak, ami már nincs. Az emlékezet mindig időszerű jelenség, megélt kötődés az örök jelenhez; a történelem a múlt megjelenítése.”¹ A Pierre Nora által megfogalmazott gondolat teljes mértékben felfedi azt a folyamatot, amelynek bármely múltbeli esemény ki van téve. Nem kivétel ez alól a száz évvel ezelőtt kitört első világháború sem. Amikor e tanulmány szövegének megírását terveztem, pont ez a Nora-gondolat bolyongott a fejemben, hisz amit jelenleg – kötelező iskolai oktatásának éveitől – az iskolások az első világháborúról tanulnak, az már csak az utókor emlékezete az egykor megtörténteiről.² Az emlékezet pedig, akár kollektív, akár egyéni – s ezt is Nora definiálta – képlékeny, még akkor is, ha a történészek a levéltárak forrásait használják fel annak megalkotására.

Az iskolai történelemtankönyvek szerzői szövegrészeinek alapját valójában a történelemtudomány által elfogadott tények és képviselt elméletek adják. Ezért e kiadványokban az adott ország történettudományi kutatásainak eredményei, bizonyos következtetései, perspektívái és a kutatások aktuális irányvonalai mutatkoznak meg. Bodo von Borries német történész és szakdidaktikus szerint a tankönyv valójában a nemzet hivatalos életrajza, amely több instancia ellenőrzésén is átesik, s végül mégis egy szerző nevéhez kapcsolható.³ Mások meg azt állítják, hogy a tankönyv egyáltalán nem lehet semleges vagy objektív, és lehet, nem is kell annak lennie. Már tíz évvel ezelőtt azt írta az Ukrán Tudományos Akadémia Ukrajna Története Intézetének igazgatóhelyettese, hogy az ukrán lakosság történelmi tudata főbb összetevőinek formálódására a legnagyobb hatással az iskolai történelemtankönyvek vannak, mivel azok jelennek meg a legnagyobb példányszámban, s azokat olvassák a legtöbben, nem a tudományos kiadványokat.⁴

A történelemtankönyv-írásra igen sok tényező hat, közülük a legagresszívebb a politikai-ideológiai elem, amely az adott ország oktatáspolitikájához igazodó tantervekben ölt testet. A fenntartó által előírányzott központi tantervnek megfelelően íródnak az iskolai tankönyvek. Vagyis a történelmi tudat formálásában szerepet játszó tankönyvek szövegeire – ahogyan Nagy Péter Tibor megfogalmazta – „a tudáskánon mellett a nemzeti függetlenségi-politikai kánon és identitás”⁵

¹ NORA, Pierre: *Emlékezet és történelem között. A helyek problematikája.* (Ford.: K. Horváth Zsolt) *Aetas*, 14. évf. 1999. 3. sz. 108.

² Sokkal sarkalatosabb megfogalmazást adott a kérdéssel kapcsolatban az iskolai történelemtankönyvekről az egyik ukrán történészprofesszor pár évvel ezelőtt: „*A tankönyv nem más, mint szervezett felejtés és kitaláció*”, lásd: ТКАЧЕНКО, Василь. Суд над Клію: «перереформування» історичної пам'яті. *Політичний менеджмент*, №6, 2008 p. c.54.

³ Idézi: ГУПАН Н.М. Сучасні підходи до методичного апарату підручника з історії для старшої школи. *Історія та правознавство*. № 24 (340) серпень 2013 p. c.2.

⁴ РЕБЕНТ, О.П., ЯНИШИН Б.М. Україна в період першої світової війни: історіографічний аналіз. *Український історичний журнал*, 2004, №4. c.27.

⁵ NAGY Péter Tibor: Társadalmilag kanonizált elitiek a 19–20. században (Egy elitkutatás rekrutációs dilemmái). *Iskolakultúra*, 17. évf. 2007. 8–10. sz. 13

is befolyással bír. A kánonban való bennmaradás vagy épp kihullás valamiféle cenzúra létét sejteti, mely szelektív emlékezetet és értékközvetítést hoz létre.⁶ Így *a múlt hiánytalan és törésmentes helyreállítása* egyetlen tankönyvben sem érhető tetten. Ennek fényében vizsgáltam az ukrán és orosz történelemtankönyveket.

2. Az első világháború problematikája az ukrán történelemtudományban, a történelemdidaktikai irodalomban és a tankönyvekben

2.1. Az ukrán történelemtudományban

Ahogy fent már említettem, a történelemdidaktikai irodalom és a tankönyvek szövegei is azt a képet mutatják, ahol az adott ország történelemtudománya tart/áll. Ennek kapcsán térek ki röviden arra, hogy az első világháború megítélése, kutatási irányvonalai a független Ukrajnában hol tart. Ha perspektivikusan vizsgáljuk a kérdést, nem csak lineárisan, akkor jól látszik, hogy az immár huszonhárom éve független országban a téma kutatása két szakaszra osztható. Az első szakasz vége, s egyben a második kezdete a 2000. év környékére tehető. Az 1991–2000 közötti időszakra teljes mértékben a szovjet történetírás nyomtára a bélyegét: a szovjeteket csak az 1917-es bolsevik rendszerváltás érdekelte, s annak árnyékába és fényébe kerültek a nagy háború eseményei és megítélése is. Az 1990-es években szinte minden munka hemzsegett a túlfűtött érzelmektől, s csak az ellenség személye különbözött a szovjet történetírástól. Tudománytalan, számos minősítő jelzővel teli szövegeket tartalmaztak az iskolai tankönyvek szövegei is.⁷ Aztán meg a második világháború tematikája és borzalmi fedték el az első világegést, annál is inkább, mivel a Szovjetunióban az előző lett a hatalom és a birodalom legitimációs doktrínája. Az iskolai történelemtankönyvekben 1916-tal fejezték be az első világháború témakörét, mivel aztán 1917-től már *Az ukrán forradalom* fejezete következett.⁸

1994-ben Ukrajna központi történelemtudományi kiadványában, az *Ukrajinszkij Isztoricsnij Zsurnalban* (*Український історичний журнал*) egyetlen cikk vagy tanulmány sem jelent meg az első világháborúról. A tematikát követő, vezető ukrán történészként számon tartott O. P. Rejent még 2004-ben is azt konstataulta, hogy az első világháborús kutatások továbbra is elsősorban hadtörténeti jellegűek vagy nagyon aprólékosan regionálisak.⁹ Ami viszont új elemként jelent

⁶ HERBER Attila: A történelmi tudat formálásának eszköztára a rendszerváltás előtti tankönyvekben. *Történelemtanítás, Online történelemdidaktikai folyóirat (XLV)*. Új folyam I. 4. szám 2010. december. Forrás: <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2010/12/herber-attila-a-tortenelemi-tudat-formalasanak-eszkoztara-a-rendszervaltas-elotti-tankonyvekben-01-04-03/> (2014.09.15.)

⁷ РЕЄНТ О.П., ЯНИШИН Б.М. Україна в період першої світової війни: історіографічний аналіз. *Український історичний журнал*, №4 (457) липень-серпень, 2004. с. 27. (a továbbiakban: РЕЄНТ-ЯНИШИН 2004)

⁸ TURCSENKO F.H. *Ukrajna legújabb kori történelme. Első rész. 1914–1939*: Tankönyv az általános oktatási rendszerű közép fokú tanintézetek 10. osztálya számára. Lviv, Szvit Kiadó, 2003. 9–44. (a továbbiakban: TURCSENKO 2003)

⁹ РЕЄНТ-ЯНИШИН 2004, с. 15–16.

meg ebben az első szakaszban, az az ukrán kérdésnek a nemzetközi politika tárgyává történő minősítése. Ez minden tankönyvben első helyen szerepelt és szerepel a mai napig.

A 2000. évet azért lehet vízv választónak nevezni, mert ekkor jelent meg második kiadásban Jaroszlav Hricak történész *Fejezetek Ukrajna történetéből: a modern ukrán nemzet kialakulása a XIX–XX. században* c. oktatási segédlete.¹⁰ Vagyis ekkor érte el az ukrán tudományosság ingerküszöbét az a próbálkozása, hogy megváltoztassa a történelemtudomány addigi beidegződéseit, s az ukrán forradalom eseményeit nem 1917-tel kezdődően tárgyalta, hanem 1914-től (ahogyan azt a nyugat-európai historiográfia tette). Hricak szerint nehéz, vagy szinte lehetetlen meghúzni azt a határt, amely az első világháború eseményeit és az ukrán földeken lezajlott forradalmat elválasztaná,¹¹ ezért *A háború és forradalmak tüzeiben: 1914–1921* fejezetbe került a világegés kifejtése. Az ukrán történészprofesszor a háborút modernizációs tényezőnek tekinti, mivel szerinte az aktualizálta az ukrán nemzeti kérdést és erősítette az ukrán nemzettudatot, hatolt be a hagyományos paraszti létbe. Abban, hogy az első világháború teremtette meg az ukrán forradalom objektív feltételeit, s lehetőséget kínált fel egy szuverén állam létrehozásához, nem vitatkoznak az ukrán történészek.

A 2000. év után lassú változás figyelhető meg a témának az ukrán kutatók általi kifejtésében. A 2003-ban napvilágot látott Mikola Litvin tanulmánya már együtt tárgyalta a nagy háborút és az ukrán nemzeti-demokratikus forradalmat.¹² Majd a nyomdából 2004-ben jött ki az a nagymonográfia, amelyet úgy méltattak, hogy az „...az első az ukrán történetírásban, amely nem a hadieseményeket, csatákat, folyamatokat tárgyalja az ukrán földeken, hanem azt az ukrán gazdasági potenciált, amelyet e terület betöltött az orosz birodalomban”.¹³ S valóban, a Rejent-Szerdjuk szerzőpáros hat fejezetben az ukrán földek iparának és mezőgazdaságának a helyzetéről, az élelmiszer-utánpótlásról és a közlekedési komplexum állapotáról, valamint a háborúnak az ipari lakosság helyzetére gyakorolt hatásáról, illetve a társadalompolitikai élet alakulásáról értekezett.¹⁴ Utóbbi monográfia nagymértékben befolyásolta az első világháború tematikájában elindított alapkutatásokat: az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia (UNTA) Ukrajna Története Intézete meghirdette az első világegés tematikája kutatásának új módszertani alapokra történő helyezését. Az új mérce pedig az

¹⁰ Грицак, Ярослав. *Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст.* Київ: Генеза, 1996, 2000. (a továbbiakban: Грицак 2000)

¹¹ Грицак 2000, c. 77.

¹² Литвин, М. український та польський істеблїшменти у період «Великої війни» і національно-демократичних революцій (1914–1918) // *Історіографічні дослідження в Україні.* К., 2003. – Вип. 13. У 2 ч.: Україна – Польща: історія і сучасність: Зб. наук. Праць і спогадів пам’яті П. Калениченка (1923–1983). – ч.1.

¹³ Волковинський В.М. Солдатенко В.Ф. О.П. Рєнт, О.С. Сердюк. Перша світова війна і Україна. *Український історичний журнал*, №2, 2005. с. 208.

¹⁴ Рєнт О.П., Сердюк О.С. *Перша світова війна і Україна.* Київ: Генеза, 2004. 480 p.

európai történetírás lett: a szociális jellemzők kiemelése a harci eseményekkel szemben.¹⁵

A Rejent-Szerdjuk szerzőpáros munkájához hasonló feltűnést keltett a 2009-ben napvilágot látott dokumentumgyűjtemény, amelyet az első világháború idejében lezajlott menekültügy irataiból állított össze Zsvanko L. M.¹⁶ A próbálkozás példa nélküli az ukrán történetírásban, mivel mindezidáig soha nem ismert/használt levéltári forrásokat emelt be a tudományos körforgásba nyolc különböző levéltár állományából. Azt remélték, hogy a kiadvány majd egy leendő nagymonográfia alapja lesz.¹⁷

2.2. Az ukrán történelemdidaktikai irodalomban

Az ukrán történelemdidaktikai irodalom elsősorban az állami ideológiát közvetíti az állami fenntartású iskolák történelemtanárai felé. Vagyis közvetítő szerepet tölt be. Jelenleg három olyan országos szintű szakdidaktikai folyóirat jelenik meg Ukrajnában, amelyekben a tanórai vázlatok, szaktanári tapasztalatok mellett rendszeresen olvasható tudományos igényességű cikk és/vagy tanulmány is. Ezek az *Історія в сучасній школі* (Isztorija v szuczasnij skoli), az *Історія України* (Isztorija Ukrajini) és az *Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання* (Isztorija s szuszpilyisztvoznavsztvo v skolah Ukrajini: teorija ta metodika havcsannja). Ezekben a folyóiratokban olvashatnak a történelemtanárok az egyes témák megítéléséről és /vagy azok változásairól.

2004-ben Rejent még azt konstataálta, hogy az első világháborús kutatások elsősorban hadtörténeti jellegűek vagy nagyon aprólékosan regionálisak voltak. Egy évtized múlva azonban Borisz Acskinazi, a történelemtudományok doktora már a történetfilozófia szemszögéből nézve vizsgálta az első világháború jelenségét a történelemben.¹⁸ Ez már teljes mértékben az európai irányvonalnak megfelelő, amely nemcsak új tények feltárásán fáradozik, hanem inkább új olvasatát és értelmezését próbálja adni a globális világkonfliktusnak. A munkában összeveti a XX–XXI. század fordulója történészeinek elképzeléseit az első világháború jelentőségéről, mint a XX. századot leginkább befolyásoló, azt irányító eseményről. Korszakváltó eseménynek tartja az emberiség történetében, de nem lezártnak. Aprólékosan sorba véve a háború kitörésének okait a szerző azt közvetíti az iskolai tanárok felé, hogy a politikai és gazdasági okok mellett igen nagy szerepet játszottak a nemzeti mozgalmak és a nacionalizmus is. Ez a cikk már teljes mértékben a Hricák által javasolt narratívát továbbítja a közoktatás felé, vagyis az 1917-es

¹⁵ Молчанов В.Б. Всеукраїнський круглий стіл на тему «Велика війна 1914–1918 рр. і Україна» (до 90-річчя з початку першої світової війни). *Український історичний журнал*, №1, 2005. с.219.

¹⁶ Жванко Л.М. *Біженство Першої світової війни в Україні: Документи і матеріали (1914–1918 рр.)* Харків: ХНАМГ, 2009. 360 р.

¹⁷ Гай-Нижник П.П. Л.М. Жванко. Біженство Першої світової війни в Україні: Документи і матеріали (1914–1918 рр.) *Український історичний журнал*, №5, 2005. с. 218.

¹⁸ Ачкіназі, Борис. Явище першої світової війни в історії. *Історія в сучасній школі*. 2013, №1. с. 34-43. (a továbbiakban: АЧКІНАЗІ 2013/a)

ukrán forradalom már 1914-ben elkezdődött, mert a nemzeti mozgalmak is akkor kezdődtek el. A nemzeti mozgalmak lecsengése pedig az 1918. év, amikor is a dinasztikus birodalmak szétestek és megszületett egy sor független állam.¹⁹

A fent említett szerző a történelemtanár felelősségét, befolyásoló hatását azzal támasztja alá, hogy idéz a 1996-ban Starsbourgban napvilágot látott tanári kézikönyvből, amely a demokratikus értékek és a türelem elveinek oktatására és propagálására szólította fel az iskolai történelemtanárokat, s ahol idézték G. Wells véleményét, miszerint abban az időben a történelemtanárok hibája is volt, hogy a túlzott nacionalizmus és hazafiasság pátoaszát terjesztették az iskolában, s ezzel *megmérgezték* a történelmet.²⁰ További fejtegetései során a szerző végül is arra a következtetésre jutott, hogy a sovinizmus mégis csak Németországban volt a legerősebb, mert ott jelent meg az *árja* és a *teuton* faj felsőbbbségi elve. Okfejtése végén megállapítja, hogy Oroszország nem akarta az osztrák–szerb konfliktusnak háborúba történő átnövését, de miután kitört a háború, minden ország *a haza védelméért és a nemzeti felszabadításért* harcolt, még ha az *élettérről vagy stratégiai határokról* is beszélt – valójában nem számoltak az ellenséggel. A cikk végén felhívja a tanárok figyelmét arra a fontos tényre, hogy a nagy háború következménye lett az ukrán forradalom és az ukrán kérdés megjelenése a világpolitikában.²¹

Egy másik munkájában ugyanez a szerző Ferenc Ferdinándról mint a Habsburg-monarchia majdhogynem egyetlen befolyásos politikusáról ír, aki a nemzeti kisebbségek jogainak kiszélesítéséért lépett fel.²² Aztán a császári Németországról újra mint az elharapódzó konfliktus *tüzelőjéről*,²³ s Oroszországról mint a konfliktust Nagy-Britanniával és Franciaországgal együtt békésen rendezni akaró államról értekeznek.²⁴ A belgrádi kormányzó erőkről

¹⁹ A felsorolás érdekes – Lengyelország, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Lettország, Észtország, Litvánia, Finnország, Ausztria, Magyarország, Ukrán Népköztársaság, Belorusz Népköztársaság, Törökország, Grúzia, Azerbajdzsán, Örményország, Szaúd-Arábia, Horezm, Buhara – mivel ezek közül aztán jó pár formáció nem tudott önálló maradni, a Szovjetunió bekebelezte azokat. *Lásd* АЧКИНАЗИ 2013/a, 39.

²⁰ Uo.

²¹ АЧКИНАЗИ 2013/a, 41.

²² АЧКИНАЗИ, Борис. Липнева криза 1914 р. і початок першої світової війни. *Історія в сучасній школі*. 2013, №10. c. 38. (a továbbiakban: АЧКИНАЗИ 2013/b)

²³ Megjegyzendő, hogy például Jeszenszky Géza történész is azt vallja, hogy 1914-ben „*a kockát végül is Németország vetette el, ... s kész volt egy preventív háborúra*”, miközben két oldallal följebb azt írta: „*Vilmos német császár több gyarmatot akart, és nagy hajóhadat épített, de nem akart háborút nagyanyja világbirodalmával.*” Lásd JESZENSZKY Géza: Közép-Európa veszte: az I. világháború. *Magyar Szemle, Új folyam XXIII*. 9–10. szám. 2014. október, 40., 38.o.

De például a 2014-es év legnagyobb visszhangját keltő Christopher CLARK: *The Sleepwalkers: How Europe Went to War in 1914*. Allen Lane, 2012, London. (*Az alvajárók: hogyan ment bele Európa 1914-ben a háborúba*) című könyvéből meg azt emelték ki a recenziók, hogy megállapításai bátor, az angol nyelvű szakirodalomban ritkaságszámba menőek, hisz ő nem tekintí Németországot (vagy az Osztrák–Magyar Monarchiát) a világháború kizárólagos vagy fő okozójának, szerinte a felelősség egyformán oszlik meg.

²⁴ АЧКИНАЗИ 2013/b, 39-40.

pedig, mint akik mindent megtettek, hogy a konfliktust békésen rendezzék: ezzel a szemben álló feleket igazságos/békeszerető és igazságtalan/háborút akaró csoportokra osztja. A végső következtetés itt is ugyanaz: a nemzeti eszme megerősödése a birodalmak területén élő, saját álammal nem rendelkező népek körében.²⁵

Az UNTA által 2004-ben meghirdetett irányvonal kutatása, publikálása és az iskolák felé történő kommunikálása figyelhető meg a másik országos történelemdidaktikai lapban, az *Isztorija Ukrajini*ben is. E hetilapban a világégés centenáriumi évében a nagy háború idejének mindennapjait bemutató kutatások publikálása indult el. A téma azonban mindig ukrán vonatkozásban kerül bemutatásra, mint ahogy a 2014. év 14. számában megjelent kivonatban is, amely egy ugyancsak 2014-ben megjelent terjedelmes munkából²⁶ *csemegézett*. Az összeválogatott anyagrészt az iskolai történelemtankönyvek szövegeihez próbál tananyagtartalom-kiegészítéssel szolgálni. Az alábbiakban azon vázlatok olvashatóak, amelyeket javasolnak beilleszteni a történelemórák anyagába:

- a lakosság mozgósítása
- a tanulók és hallgatók hangulata
- a gyermekjátékok és -mondókák szövegének változása
- a parasztok álláspontja
- a háború várható vége
- a sajtó szerepéről a társadalmi gondolat formálásában
- a katonai szolgálat elkerülésének lehetőségei²⁷
- a sebesültek istápolása
- a nők frontra történő termelése
- a németekről mint ellenségről
- ajándékok gyűjtése a frontra
- a németellenes állami politika
- az ukrán társadalom németellenessége
- a Kijevben lévő német vállalatok elleni szankciókról
- az Oroszországban élő németek névváltoztatásáról
- a boltok polcairól eltűnő német ólomkatonák és mechanikus autók és gőzmozdonyokról.²⁸

Összegezvén a didaktikai irodalom irányvonalait az konstatálható, hogy bár a történettudományban az ún. európai kutatási irányvonal követését tűzték ki, ahol már egy jó ideje megdőlt a *csak Németország a felelős az első világháború*

²⁵ Ачкиназі 2013/б, 42.

²⁶ Вільшанська О.Л. *Велика війна 1914–1918 рр. і Україна: у 2 кн. Кн.1. Історичні нариси*. Київ: КЛІО, 2014.

²⁷ Перша світова війна. Суспільні настрої населення України. *Історія України*. 2014. № 14 (822), с. 14-18.

²⁸ Повсякденне життя населення України в роки Великої війни. *Історія України*. 2014. № 16 (824), с. 14-18.

kitöréséért elv, az ukrán iskolák tanárai felé még 2014-ben is ez kommunikálódik. Örvendetes és üdvözlendő a másik próbálkozás, hogy a világgégés ideje alatti mindennapok is bemutatásra kerüljenek a tanórákon a hadműveleteken túl.

2.3. Az ukrán történelemtankönyvekben

Vannak, akik tudják, s vannak, akik nem, hogy Ukrajnában osztott formában történik a történelem tanítása az iskolákban: vagyis külön tantárgyként oktatják a világtörténelmet és az ország történelmét.

1. táblázat. A történelem tantárgy oktatási rendje Ukrajna általánosan képző iskoláiban

Osztály	Egyetemes történelem	Ukrajna története
5.	<i>Bevezetés a történelembe</i> (elbeszélések Ukrajna történetéből)	
6.	Egyetemes történelem. Ukrajna története. Integrált tárgy / <i>Ókor történetel</i> /	
7.	476–1492	476–1492
8.	1492–1789	1492–1789
9.	1789–1900	1789–1900
10.	1900–1939	1900–1939
11.	1939-től napjainkig	1939-től napjainkig

(Forrás: saját szerkesztés a http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/1408714766/ alapján 2015-03-06)

Ahogy a fenti táblázat jól szemlélteti, az első világháború tematikája a 10. osztályban két tantárgynál is oktatásra kerül.

2. táblázat. Az I. világháború témájának oktatására fordítható órakeret Ukrajna általánosan képző iskoláiban

A középiskola szakosodása	Óraszám az <i>Ukrajna története</i> c. tantárgyból	Óraszám az <i>Egyetemes történelem</i> c. tantárgyból
Általánosan képző, <i>nem</i> történelemre szakosított	5 vagy 7	5
Általánosan képző, <i>történelemre</i> szakosított	14	10

(Forrás: saját szerkesztés a http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/1349869542/ alapján 2015-03-06)

A fenti táblázat mutatja, hogy az Egyetemes történelem c. tárgy központi tantervében a nem történelemre szakosított középiskolai osztályokban öt, a történelemre szakosítottakban kilenc órát irányoznak elő a háború előzményeinek, lefolyásának és következményeinek a tárgyalására. Ugyanerre a témakörre Ukrajna történetéből öt, hét vagy tizenhárom órát ad a tanterv, attól függően,

milyen szakosítási szinten tanítják.²⁹ Évfolyamonként a tantárgyakhoz rendelt tankönyvek száma 3-3, ahány oktatási szintet tartanak számon: standard, akadémiai és szakosított. *Világtörténelemből* és *Ukrajna történetéből* az első két szint számára egyaránt egy kiadványban dolgozták fel a tananyagot, csak a tantervük eltérő.³⁰

Míg a nyugat-európai történetírásban és tankönyvekben egyaránt a keleti front eseményei háttérbe szorulnak, addig az ukránban megközelítőleg 90%-ban a keleti front eseményei kerülnek előtérbe. Ettől függetlenül igen sokszínű a háború megítélése az ukrán tankönyvekben, mert a szerző személye nagymértékben befolyásolja azt, hogyan mutatja a be a háborút. Vagyis nem magának a háborúnak a lefolyásáról van szó, hanem arról, mit jelent nekik az ukrán kérdés megjelenése a XX. század elején. Vannak szerzők, akik igen sarkalatosan állnak a téma sajátos tolmácsolásához. A legtöbb szövegrészt a tematikáról a Fegyir Turcsenko által a szakosított osztályok számára írt tankönyvében találunk, aki például a háború előtti állapotokat tárgyalva ezt írja: „*az ukrán kérdés volt az egyik legfontosabb oka a nemzetközi kapcsolatok destabilizációjának Európában, amely a két katonapolitikai tömböt a konfliktusba lökte*” (108. o.), majd hogy Ukrajna csak földrajzilag lett a háború politikai színtere, de a *bitorló* országok nem akartak független Ukrajnát (108.o.). Oroszország stratégiai céljai között szerepelteti a nyugat-ukrán földek bekebelezését, többek között Kelet-Galícia, Észak-Bukovina és Kárpátalja elfoglalását is. A területfoglalásokkal megszerzett ukrán földeken szeretne volna megsemmisíteni (az *ukrán Piemontnak* elnevezett Galíciában) az ukrán nacionalizmus fészket. Oroszországot saját határainak kiterjesztésével vádolja, illetve azzal, hogy a Balkánon elfedte valós céljait, történelmi misszió mögé bújtatta azt: a keresztények megmentése a muzulmánoktól.

Ausztria-Magyarországot ezzel szemben a Dnyeper-menti ukrán földek elfoglalásának tervezetével, Németországot pedig Kijev elfoglalásának vágyával vádolja a szerző, mivel szerinte, aki Kijevet bírja, azé Oroszország kulcsa. (109). Az ukránok tragédiájának tartja azonban, hogy ugyanannak a népnek a képviselői egymás ellen is kénytelenek voltak harcolni a fronton, mivel más-más birodalom hadseregébe tartoztak. (111.o.) Turcsenko mindkét birodalomról (Ausztria-Magyarországról és Oroszországról is) azt írja, hogy megtorlásokat

²⁹ http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/1349869542/ (2014-10-13)

³⁰ *Világtörténelemből*: **a)** Полянський П.Б. *Всесвітня історія*: підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл.: рівень стандарту, академ. рівень. Київ: Генеза, 2010. **b)** Ладиченко Т.В., Осмоловський С.О. *Всесвітня історія*: підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл.: профіль. рівень. Київ: Генеза, 2010.

Ukrajna történetéből: **a)** Кульчицький С.В., Лебедєва Ю.Г. *Історія України*: підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл.: рівень стандарту, академ. рівень. Київ: Генеза, 2010. **b)** Реєнт О.П., Малій О.В. *Історія України*: підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. Рівень стандарту, академічний рівень. Київ: Генеза, 2010. **c)** Турченко Ф.Г. *Історія України*. 10 кл.: підруч. для загальноосвіт. навч. закл.: профільний рівень. Київ: Генеза, 2010.

hajtottak végre a békés ukrán lakosság ellen a háború ideje alatt (116–119.o.). Az Ausztria-Magyarország és Németország felé megfogalmazott vádak ellenére Turcsenko szerzői szövegeiben az oroszellenesség dominál.

Ugyanez a mindenkivel szembeni ellenséges hozzáállás jellemzi a Kulcsickij–Lebegyeva szerzőpáros könyvét is.³¹

A Rejent–Malij szerzőpáros munkájában³² az osztrák–magyar haditervek között azonban nem az egész Dnyeper-menti ukrán terület megszerzése van feltüntetve, hanem *Voliny* és *Podólia*. Németország pedig Lengyelország, Ukrajna és Belorusszia megszerzését tervezte, Oroszország pedig a Kárpátokig szerette volna kitolni határait. Itt is érzékelhető az osztrák–magyar-ellenesség, ám az oroszokkal szemben megfogalmazott negatív jelzőszerkezeti megnyilvánulások száma sokkal nagyobb, a könyvnek szinte minden oldalán feltűnik. Oroszosítással, pravoszlávia terjesztésével vádolja az orosz hatóságokat. Sőt az oroszok visszavonulásával Galíciából százezrek menekültek a hátráló sereggel, s ugyancsak százezreket telepítettek ki az orosz hatóságok, mivel a felperzselt föld taktikáját alkalmazták visszavonulásukkor. Az események leírásakor a könyv hangneme oroszellenes, a gazdasági élet tárgyalásakor viszont az osztrákokat vádolja Galícia gazdasági fejletlensége miatt.

Az ország történelmét tárgyaló tankönyvek tendenciózus, sokrétű ítéleteket tartalmazó könyveihez képest felüdülést nyújt Pavlo Poljanszkij munkája egyetemes történelemből, mivel a jól felépített és kiváló, sokszínű didaktikai apparátussal ellátott tankönyv szövege teljesen semleges: nem vádol, nem okol, s nem minősíti a szemben álló feleket. Tényközlést folytat – esemény-, folyamat- és jelenségtényekkel –, inkább hadiesemények egymásutániségának közlése a jellemző rá.

Sajátos szemszögű a Ladicsenko–Oszmolovszkij szerzőpáros tankönyve, amelyben³³ a Poljanszkij-féle egyetemes tankönyvvel ellentétben újra ítéletekkel, minősítésekkel találkozunk. Ferenc Ferdinándról például közli, hogy mindenki által közzismert volt a Szerbiához fűződő ellenségessége (113.o.), s hogy Szerbia délszláv népek egyesítésének álmát Oroszország támogatta. Amikor Ausztria–Magyarország ultimátumát megkapta, Szerbia szinte mindent teljesített, Ausztria–Magyarország mégis megtámadta. A szerzőpáros értelmezésében Oroszország egyáltalán nem akart háborút, hanem próbálta elsimítani a júniusi konfliktust háromhatalmi tárgyalást ajánlva (114.o.), ám Oroszország szövetségesei kemény választ akartak adni. Ez az egyetlen tankönyv, amelynek szövegében csak Ausztria–Magyarország-ellenes ítéletek vannak (l. még 115.o.).

³¹ Кульчицький С.В., Лебедєва Ю.Г. *Історія України*: підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл.: рівень стандарту, академ. рівень. Київ: Генеза, 2010.

³² Реєнт О.П., Малій О.В. *Історія України*: підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. Рівень стандарту, академічний рівень. Київ: Генеза, 2010.

³³ Ладиченко Т.В., Осмоловський С.О. *Всесвітня історія*: підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл.: профіл. рівень. Київ: Генеза, 2010.

3. Az első világháború problematikája az orosz tankönyvekben

3.1. A történelem iskolai oktatásának rendje jelenleg Oroszországban

A Szovjetunió 1991-es szétesése után létrejövő Orosz Föderációban, akár a függetlenné vált Ukrajnában, széles körű vita folyt arról, változzon-e az iskolai történelemtanítás szerkezete és tartalma. S míg Ukrajnában az oktatás szerkezetén változtatást nem ejtettek, Oroszországban az 1917-es forradalom előtti időkben használt spirális tantervre tértek át. Vagyis az általános iskolában az egész emberiség történelmét végigtanulják a kezdetektől napjainkig, majd a középiskola osztályaiban újrakezdi. Jelenleg az alábbi táblázatban felvázolt kronológiai és szerkezeti oktatás van Oroszországban érvényben:

3. táblázat. A történelem tantárgy oktatási rendje Oroszország általánosan képző iskoláiban

Osztály	Oktatott tantárgy és korszak	
	Egyetemes történelem	Oroszország története
5.	Ókor története	-----
6.	Középkor története	A kezdetektől a XVI. század végéig
7.	Újkor, 1. rész	A XVI. század vége – XVIII. század
8.	Újkor, 2. rész	A XIX. század
9.	XX–XXI. század	XX–XXI. század
10.	A kezdetektől a XIX. század végéig	A kezdetektől a XIX. sz. végéig
11.	XX–XXI. század	XX–XXI. század

(Forrás: saját szerkesztés a <http://минобрнауки.рф/> anyagai alapján 2014-10-13)

Vagyis az oroszországi iskolákban az első világháború tematikája a középiskolai oktatás ideje alatt kétszer kerül oktatásra, illetve az osztott tárgykutatás miatt négyszer szembesül azzal a tanuló.

3.2. A téma megjelenése a jelenlegi oroszországi tankönyvekben

Az Orosz Föderációban több mint ötven olyan régió létezik, ahol lehetősége van a helyi szervezetnek, hogy az iskolai történelemtanításban saját tantervüket és tankönyveiket használjanak.³⁴ Ebből kifolyólag igen színes az oroszországi iskolákban használatban lévő történelemtankönyvek palettája. Ugyancsak kiemelendő, hogy az Orosz Föderáció középiskolai osztályaiban a történelmet alapszinten és történelemre szakosított formában oktatják. Oroszországban van tankönyvpiac, sőt, egy kiadó ugyanarra az osztályra több szerzőtől/szerzőpárostól is javasol

³⁴ Стенограмма встречи Президента РФ с авторским коллективом концепции нового учебника истории. Forrás: <http://минобрнауки.рф/документы/3970> (2015-03-06)

történelemkönyveket. A legnagyobb tankönyvkiadók, mint – a „*Просвещение*”, „*Дрофа*”, „*Русское слово*”, „*Вентана-Граф*” – könyveik teljes tartalmát online olvasásra is már egy jó ideje felajánlják.³⁵ A tankönyvírók és -kiadók mozgásszabadságát az is elősegíti, hogy míg Ukrajnában egy központi tanterv van, amelyet a mindenkori oktatási minisztérium dolgoz ki, s az oktatási tartalmakat témakör, téma, illetve a rá fordítandó óraszám mélységig előírják, addig az Orosz Föderáció Oktatási Hivatala az Általános Képzés Állami Szabványában nem témaköröket vagy témákat ad meg, hanem:

- a nevelésben, fejlődésben, elsajátításban elérendő célokat, és
- az elsajátítandó tartalom kötelező minimumát.³⁶

Utóbbi viszont egyáltalán nem azonos a központi tantervvel, inkább a kerettanterv kategóriájába sorolható.³⁷ Ez lehetőséget ad arra, hogy a tankönyvírók a téma fontosságát mérlegelve, eltérő terjedelemben és leckeszámban foglaljanak egy-egy történelmi eseménnyel. Utóbbi vonatkozik a jelen tanulmányban vizsgált I. világháború témájára is. A legtöbb tankönyvben – mind az Oroszország, mind az egyetemes történelem könyveiben – a témát egy-két leckében fejtik ki, ám e leckék terjedelme 8 és 27 oldal között ingadozik. Utóbbi érzékelteti, hogy van tankönyv, ahol csak vázlatosan mutatják be az eseményeket, s van, ahol egész részletesen. Mivel ahogyan fent már említettem, az Orosz Föderációban a tankönyvpiac megléte miatt, az általunk vizsgált két osztályban igen sok tankönyv van forgalomban,³⁸ ezért nem egyenkénti elemzési eredményeket közlünk, hanem osztályonként és a két tantárgy (Oroszország története és Egyetemes történelem c. tantárgy) szerinti szempontrendszereket hoztuk felszínre.

Az oroszországi történelemtankönyvekben az I. világháború kronológiai tagolása eltér az európaiótól, mivel az orosz történelemben az 1917-es év fordulópontot jelentett. Európában tovább *birkóztak* az országok, ám Oroszországban *megrengett a föld, majd kifordult addigi sarkából*.

A 9. osztályos kerettantervekben az egyetemes történelem tanításának elsőbbsége is le van fektetve. Utóbbiból következik, hogy a történelmi eseményekkel a tanuló ebből a tárgyból találkozik először, majd annak oroszországi vonatkozásait vizsgálják meg a hazai történelemórákon. Ez a tankönyvekben található tananyagok terjedelmében és tartalmában is jól tetten érhető és követhető:

³⁵ Lásd: <http://11book.ru/11-klass/252-istoriya/1329-istoriya-rossii-11-klass-shestakov-profilnyj> (2015-03-06)

³⁶ *Федеральный компонент государственного стандарта общего образования. Часть II. Среднее (полное) общее образование.* / Министерство образования Российской Федерации. – М. 2004. – 266 с. Forrás: <http://www.ed.gov.ru/ob-edu/noc/rub/standart/p2/1288/> (2015-03-06)

³⁷ <http://минобрнауки.рф/документы/543> (2015-03-20)

³⁸ A 9. osztályban Oroszország történetéből hat, egyetemes történelemből hét; 11. osztályban pedig Oroszország történetéből nyolc, egyetemes történelemből három tankönyv tartalmát és törzsszövegét vizsgáltuk meg

- míg az egyetemes történelem tankönyveiben az I. világháborút feldolgozó leckék terjedelme 15 és 22 oldal közötti,³⁹ addig
- az Oroszország történetében ez 8 és 10 oldal között mozog.⁴⁰

Amennyiben a tananyagtartalmakat vizsgáljuk, akkor el kell mondani, hogy azok zöme tárgyilagos, időrendbe szedett eseménytörténetet közölnek. Mindenhol kiemelik a hátszág és a polgári lakosság életének bemutatását (éremelkedések, sorbaállások, ellenzéki pártok tevékenysége). Az I. világháborút mint az emberiség fejlődésének nagy horderejű eseményét tárgyalják, amelynek kitörésében minden szembenálló félnek meg volt a saját felelőssége. Az általam vizsgált 9. osztályos egyetemes történelem tankönyvekben nem találtam a harcoló feleket érintő minősítő jelzős szerkezeteket. Az egyetlen ilyen minősítést a háborúval kapcsolatban engedett meg magának egy szerző, ahol az I. világháborút *imperialistának* nevezi.⁴¹

Az Oroszország történetét feldolgozó tankönyvek leckéi, ahogy az fent is látszik, lényegesen rövidebbek. Ennek oka egyrészt abban keresendő, hogy a törzsszövegekben minden alkalommal hivatkoznak a téma egyetemes történelem órán zajló feldolgozására, illetve a háborús eseményeket csak 1916 végéig vagy 1917 elejéig vezetik. Innentől már az 1917-es orosz forradalmakat tárgyalják. Ezek a tankönyvek már csak az orosz vonatkozásokról írnak, miszerint Oroszország szerette volna elkerülni a háborúba történő belesodródást, illetve mindenképpen el akarta azt kerülni.⁴² Részletesen tárgyalja az orosz hadvezetés hibáit, az ellátási problémákat, amelyek a fronton és a hátszágban is egyre komolyabb aggodalmat váltottak ki

³⁹ Данилов Д. Д. *Всеобщая история. Новейшее время. XX – начало XXI века*: Учебник для 9-го класса основной школы /Данилов Д.Д., Кузнецов А.В. и др. – изд. 2-е, испр. – М.: Баллас, 2011. – с. 19-33.; *Всеобщая история. Новейшая история*: 9 класс: учебник для общеобразовательных учреждений /Сороко-Цюпа О.С., Сороко-Цюпа А.О. – М.: Просвещение, 2011. – с. 36-55.; СЕРГЕЕВ Е.Ю. *Всеобщая история. Новейшая история*: 9 класс: учебник для общеобразовательных учреждений /Е.Ю. Сергеев; под. ред. А. О. Чубарьяна. – 4-е изд. – дораб. – М.: Просвещение, 2011, с. – 13-31.; Хейфец В.Л. *Всеобщая история*: 9 класс: учебник для учащихся общеобразовательных учреждений / В.Л. Хейфец, Л.С. Хейфец, К.М. Северинов; под. общ. ред. академика РАН В.С. Мясникова. – М.: Вентана-Граф, 2013. – 304 с.; АЛЕКСАШКИНА. Л. Н. *Всеобщая история. XX – начало XXI века*. 9 класс: учеб. для общеобразоват. учреждений / Л. Н. Алексашкина. — 12-е изд., испр. и доп. - М.: Мнемозина, 2012. – с. 38-49.; ШУБИН А.В. *Всеобщая история. Новейшая история*: 9 класс: учебник для общеобразовательных учреждений. – М.: Дрофа (АОА «Московские учебники»), 2010. – с. 5-26.

⁴⁰ Шестаков В.А. *История России, XX – начало XXI века*. 9 класс. /Шестаков В.А., Горинов М.М. и др. од ред. Сахарова А.Н. 7-е изд. – М.: Просвещение, 2011. – с. 54-66.; КИСЕЛЕВ А.Ф. *История России. XX – начало XXI века*. 9 класс /Киселев А.Ф., Попов В.П. 2-е изд., стер. – М.: Дрофа, 2013. – с. 39-47.; Данилов Д.Д., Лисейцев Д.В. *История России. XX – начало XXI века*: Учебник для 9-го класса основной школы. Изд. 2-е, испр. /Данилов Д.Д., Лисейцев Д.В., Клоков В.А. и др. 2-е изд., испр. – М.: Баллас, 2012. –384 с. 45-53.; Данилов А.А. *История России. XX – начало XXI века*. 9 класс: учебник для общеобразовательных учреждений. /Данилов А.А., Косулина Л.Г., Брандт М.Ю. – М.: Просвещение, 2013. - с. 62-71.

⁴¹ Данилов Д. Д. *Всеобщая история. Новейшее время. XX – начало XXI века*: Учебник для 9-го класса основной школы /Данилов Д.Д., Кузнецов А.В. и др. – изд. 2-е, испр. – М.: Баллас, 2011. – с. 19.

⁴² Шестаков В.А. *История России, XX – начало XXI века*. 9 класс. /Шестаков В.А., Горинов М.М. и др. од ред. Сахарова А.Н. 7-е изд. – М.: Просвещение, 2011. – с. 55-56.

mind a katonák, mind a lakosság körében egyaránt. Érzelmi töltetet a szövegek szintje sehol nem hordoznak, még az oly kétes Raszputyinról szóló anyagrészek sem.

A tananyag spirális szerkezete jól felismerhetően visszaköszön a középiskolai osztály tankönyveinek szövegeiben, ugyanis a 11. osztályos egyetemes történelem könyvekben már nem találkozunk olyan töménytelen mennyiségű adathalmazzal, mint az általános iskolai szintű kilencedikben volt. A föderációs tankönyvlistán szereplő három egyetemes történelem tankönyv, bár különböző terjedelemben (minimum 10 és maximum 27 oldal) dolgozza fel az I. világháború témáját, ám közös jellemzőjük, hogy a gondolati anyagra fektetik a hangsúlyt, vagyis az ok-okozati kapcsolatok, előzmények, következmények kérdéskörét boncolgatják.⁴³ Terítékre kerülnek a szembenálló felek céljai, amelyek sorában az Orosz Birodalomról azt írja, hogy az álszenten az orosz pravoszlávia védelmében lépett fel, ami hazafias érzelmeket váltott ki a lakosságból, s ez a háború támogatását biztosította annak kezdetén.⁴⁴ Azt is megjegyzi az egyik szerző, hogy az európai politikusok közül senki nem gondolta az elején, hogy ilyen véres lesz majd a háború, s hogy a tömegek Európában mindenhol hazafias érzéssel telve ünneplik majd a háború kitörését.⁴⁵

Az orosz történelmet feldolgozó, a középiskolai szintnek megfelelő 11. osztályban is kisebb terjedelemben tárgyalják a tankönyvek az I. világháborút (a legkevesebb 8, a legtöbb 20 oldalon), mert itt is csak az 1917-es évig mennek el az események ismertetésében. Ám a tananyag törzsszövegi része itt is problémacentrikus és ok-okozatiságra épít. A háború jellegét nem határozzák meg a könyvekben, hanem azt írják: az mind a mai napig vita tárgyát képezi. Ezután nézőpontokat nyújt a szöveg a tanulóknak a háború jellegének korabeli értelmezéseiről: a Leninét, a korabeli nyugat-európai és az orosz emigráció képviselőinek véleményét.⁴⁶ Arról azonban nem nyilatkozik a szerző, ő melyiket tartja ezek közül helytállóknak. Akár a kilencedikes tankönyvekben, itt is minden eseményt orosz szempontból tárgyalnak és vizsgálnak a szerzők,⁴⁷ bár arra is van példa,

⁴³ Загладин Н.В. *Всеобщая история. XX век*. Учебник для 11 класса общеобразовательных учреждений. – 9-е изд. – М.: ООО ТИД «Русское слово - РС», 2007. – с. 49-58.

⁴⁴ Волобуев О.В. *Всеобщая история. XX – начало XXI века*. 11 класс. Базовый уровень: учебник для общеобразовательных учреждений /Волобуев О.В., Пономарев М.В., Рогожкин В.А. – 2-е изд., стер. – М.: Дрофа, 2012. – с. 22-32.

⁴⁵ Пленков О. Ю. *Всеобщая история*: 11 класс: учебник для учащихся общеобразовательных учреждений /Пленков О. Ю., Андреевская Т. П., Шевченко С. В., Под общ. ред. Академика РАН Мясникова В. С. – М.: Вентана-Граф, 2011. – с. 27-53.

⁴⁶ Загладин Н.В. *История России. XX – начало XXI века*: Учебник для 11 класса общеобразовательных учреждений. /Загладин Н.В., Козленко С.И., Минаков С.Т., Петров Ю.А. – 5-е изд. – М.: ООО ТИД «Русское слово – РС», 2007. – с. 78.

⁴⁷ Левандовский А. А. и др. *История России, XX – начало XXI века*. 11 класс: Учебник для общеобразовательных учреждений: Базовый уровень. /А.А. Левандовский, Ю.А. Щетинов, С.В. Мироненко; под ред. С.В. Карпова. – 4-е изд. – М.: Просвещение, 2010. – с. 52-60.; Измозик В.С. *История России*: 11 класс: Учебник для учащихся общеобразовательных учреждений. /В.С. Измозик, С.Н. Рудник; под общ. ред. Р.Ш. Ганелина. – 2-е изд., доработ. и доп. – М.: Вентана-Граф, 2013. – с. 93-100.; Киселев А.Ф. *История России. XX – начало XXI века*. 11 класс. Базовый уровень: Учебник для общеобразоват. учреждений: /А.Ф.Киселев, В.П. Попов. – 5-е изд., стереотип. – М.: Дрофа, 2012. – с. 32-39.

hogy a világháború eseményeit 1917 októberéig viszik el.⁴⁸ Találkozhatunk azzal a megállapítással is, miszerint az első világháború Oroszország szociális-gazdasági és politikai fejlődése számára igen komoly következményekkel járt, a háború megtörte a XIX. század végén és a XX. század elején elindult modernizációs folyamatokat, s az ország úgy lépett harcba, hogy a társadalomban nem volt egyetértés.⁴⁹ A háború aztán végletekig fokozta a társadalmi feszültséget, és ez vezetett a szociális forradalomhoz 1917-ben. Ugyanez a szerző pár sorral lejjebb azonban azt konstatálja, hogy valójában a modern kori orosz történelem mégis csak 1914-gyel kezdődött el.

Két olyan tankönyvet találtam, ahol a szerzői szövegrészben a világháborúba történő sodródásért a központi hatalmakat hibáztatja a szerző,⁵⁰ és Szerbiát minden ok nélküli szenvedő félként írja le.⁵¹ Ám még utóbbi is elismeri azt, hogy a szembenálló felek mindegyikének gyarmati területeik és befolyási övezeteik kiterjesztése volt a célja, bár ebben a szövegek érezhetően az Osztrák–Magyar Monarchia ellenes tartalmakat hordoznak.⁵² Ez utóbbi tankönyv (amely 20 oldalon taglalja az I. világháború eseményeit 1917-ig) tartalmazza a legtöbb szubjektív állítást és minősítést: az Orosz Birodalmat mint a háborút elszenvedő félként mutatja be, amelyben nemcsak államformaváltást hozott a háborús veszteség, hanem jelentős területi veszteséget is. Ezért Oroszországot nem tekinti agresszornak.⁵³

A tankönyvek szövegének végleges és egyöntetű kicsengése két dologban egyezik meg:

- hogy szinte elkerülhetetlen volt a háború, mert a nagyhatalmak érdekei a Balkánon ütköztek, s ez okozta a heves szembenállást,
- illetve, hogy Oroszország volt a legnagyobb elszenvedője a háborúnak.

3.3. És a lehetséges jövő...

A fent bemutatott sokszínűség az Oroszország történetét bemutató tankönyvek terén lehet, eltűnőben van, mivel 2013 júniusában az Orosz Föderáció Oktatási és Tudományos Minisztériumának honlapjára felkerült az a hír, amelyben közölték, hogy egy egységes történelemtankönyvet kell létrehozni Oroszország

⁴⁸ Шестаков В.А. *История России, XX – начало XXI века*. 11 класс: Учебник для общеобразоват. учреждений: профильный уровень. /В.А. Шестаков; под ред. А.Н. Сахарова; Рос. акад. наук; Рос. акад. образования; изд-во «Просвещение». – 5-е изд. – М.: Просвещение, 2012. – с. 53-64.

⁴⁹ Данилова А.А. *История России, 1900–1945 гг.* 11 класс: Учебник для общеобразовательных учреждений / [А.А. Данилов, А.С. Барсенков, М.М. Горинов и др.]; под ред. А.А. Данилова, А.В. Филиппова. – 2-е изд. – М.: Просвещение, 2012. – с. 105.

⁵⁰ Волобуев О.В. *История. Россия и мир*. 11 класс. Базовый уровень: Учебник для общеобразовательных учреждений / О.В. Волобуев, В.А. Клоков, М.В. Пономарев, В.А. Рогожкин. –12-е изд., стереотип. – М.: Дрофа, 2013. с. 42.

⁵¹ Алексашкина Л.Н. *История. Россия и мир в XX – начале XXI века*. 11 класс: учебник для общеобразоват. учреждений: базовый уровень /Л.Н. Алексашкина, А.А. Данилов, Л.Г. Косулина. – 5-е изд. – М.: Просвещение, 2010. – с. 108-109.

⁵² Уо., 114. о.

⁵³ Уо., 115. о.

történetéből minden középiskola számára. Az alapot erre az orosz elnök 2013. február 19-i rendelete adta.⁵⁴ 2013. augusztus 28-án ült össze az Orosz Tudományos Akadémia Egyetemes Történelem Intézetében először szakértői tanácskozásra az a csapat, amely az új tervezet kidolgozására lett összeállítva. A tanácskozásra meghívást kaptak Oroszország legnagyobb tankönyvkiadói, mint a „*Просвещение*”, „*Дрофа*”, „*Русское слово*”, „*Вентана-Граф*”.⁵⁵ Október 1-jén pedig már videokonferenciát tartottak *Történelmi és kulturális szabvány* és a *Honi történelem új oktatási-didaktikai komplexuma* tervezetekről.⁵⁶ Novemberben napvilágot látott a történelemtanítás új koncepciója, 2015 februárjában pedig az Orosz Történelmi Társaság kapta feladatul az új tankönyv szakvéleményezését.⁵⁷

Amennyiben levonjuk a végső konklúziókat az ukrán és orosz történelemtanulmányok szövegei alapján, akkor azt mondhatjuk, hogy az *utókor emlékezete* teljes mértékben a norai megfogalmazásokat követi, vagyis a szerzői szövegrészek zömében *tökéletlen rekonstrukciói az egykor lejátszódott eseményeknek, mivel a már közismert eseménysorokat is gyakran szelektíven használják és így a tanulóknak kialakítandó képzetek (melyek azokban emlékeztetné válnak), a mindig aktuális jelen időszerű jelenségeit, a megélt kötődéseket tükrözik. Így attól függően, hogy az ukrán és/vagy az orosz aktuális jelen számára milyen kollektív emlékezeti irányvonal felszínre hozása a cél, olyan interpretálást találunk a tankönyvek szerzői szövegeiben. Vagyis a történelemtanulmányok az állami ideológiák szócsöveivé válnak.*

FELHASZNÁLT IRODALOM

- «Дорожная карта» по подготовке единых учебников по истории России для средней школы. Forrás: <http://минобрнауки.рф/новости/3442> (2014-10-13)
- 2 октября состоится видеоконференция-обсуждение проекта Историко-культурного стандарта и Концепции нового учебно-методического комплекса по отечественной истории. Forrás: <http://минобрнауки.рф/новости/3686> (2014-10-13)
- 28 августа Рабочая группа по подготовке концепции нового учебно-методического комплекса по отечественной истории проводит экспертное совещание с авторами школьных учебников по истории России. Forrás: <http://минобрнауки.рф/новости/3588> (2014-10-13)
- CLARK, CHRISTOPHER: *The Sleepwalkers: How Europe Went to War in 1914*. Allen Lane, 2012, London

⁵⁴ На сайте Министерства опубликована «Дорожная карта» по подготовке единых учебников по истории России для средней школы. Forrás: <http://минобрнауки.рф/новости/3442> (2014-10-13)

⁵⁵ 28 августа Рабочая группа по подготовке концепции нового учебно-методического комплекса по отечественной истории проводит экспертное совещание с авторами школьных учебников по истории России. Forrás: <http://минобрнауки.рф/новости/3588> (2014-10-13)

⁵⁶ 2 октября состоится видеоконференция-обсуждение проекта Историко-культурного стандарта и Концепции нового учебно-методического комплекса по отечественной истории. Forrás: <http://минобрнауки.рф/новости/3686> (2014-10-13)

⁵⁷ Российское историческое общество проведет научную историко-культурную экспертизу учебников истории. Forrás: <http://минобрнауки.рф/новости/5198> (2015-03-20)

- HERBER ATTILA: Atörténelemitudatformálásának eszköztáraarendszerváltáselőtti tankönyvekben. *Történelemtanítás, Online történelemdidaktikai folyóirat (XLV)*. Új folyam I. 4. szám 2010. december. Forrás: <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2010/12/herber-attila-a-tortenelemi-tudat-formalasanak-eszkoztara-a-rendszervaltas-elotti-tankonyvekben-01-04-03/> (2014.09.15.) <http://11book.ru/11-klass/252-istoriya/1329-istoriya-rossii-11-klass-shestakov-profilnyj> (2015-03-06) http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/1349869542/ (2014-10-13)
- JESZENSZKY GÉZA: Közép-Európa veszte: az I. világháború. *Magyar Szemle, Új folyam XXIII*. 9–10. szám. 2014. október
- NAGY PÉTER TIBOR: Társadalmilag kanonizált elitek a 19–20. században (Egy elitkutatás rekrutációs dilemmái). *Iskolakultúra*, 17. évf. 2007. 8–10. sz.
- NORA, PIERRE: *Emlékezet és történelem között. A helyek problematikája*. (Ford.: K. Horváth Zsolt) *Aetas*, 14. évf. 1999. 3. sz.
- TURCSENKO F.H. *Ukrajna legújabb kori történelme. Első rész*. 1914–1939: Tankönyv az általános oktatási rendszerű közép fokú tanintézetek 10. osztálya számára. Lviv, Szvit Kiadó, 2003. Реент-Янишин 2004.
- АЛЕКСАШКИНА Л.Н. *История. Россия и мир в XX – начале XXI века*. 11 класс: учебник для общеобразоват. учреждений: базовый уровень /Л.Н. Алексашкина, А.А. Данилов, Л.Г. Косулина. – 5-е изд. – М.: Просвещение, 2010.
- АЛЕКСАШКИНА, Л. Н. *Всеобщая история. XX – начало XXI века*. 9 класс: учеб. для общеобразоват. учреждений / Л. Н. Алексашкина. — 12-е изд., испр. и доп. - М.: Мнемозина, 2012.
- АЧКІНАЗІ, БОРИС. Липнева криза 1914 р. і початок першої світової війни. *Історія в сучасній школі*. 2013, №10.
- АЧКІНАЗІ, БОРИС. Явище першої світової війни в історії. *Історія в сучасній школі*. 2013, №1.
- ВІЛЬШАНСЬКА О.Л. *Велика війна 1914–1918 рр. і Україна: у 2 кн. Кн.1. Історичні нариси*. Київ: КЛЮ, 2014.
- ВОЛКОВИНСЬКИЙ В.М. Солдатенко В.Ф. О.П. Реснт, О.С. Сердюк. Перша світова війна і Україна. *Український історичний журнал*, №2, 2005.
- ВОЛОБУЕВ О.В. *Всеобщая история. XX – начало XXI века*. 11 класс. Базовый уровень: учебник для общеобразовательных учреждений /Волобуев О.В., Пономарев М.В., Рогожкин В.А. – 2-е изд., стер. – М.: Дрофа, 2012.
- ВОЛОБУЕВ О.В. *История. Россия и мир*. 11 класс. Базовый уровень: Учебник для общеобразовательных учреждений /О.В. Волобуев, В.А. Клоков, М.В. Пономарев, В.А. Рогожкин. –12-е изд., стереотип. – М.: Дрофа, 2013.
- Всеобщая история. Новейшая история*: 9 класс: учебник для общеобразовательных учреждений /Сороко-Цюпа О.С., Сороко-Цюпа А.О. – М.: Просвещение, 2011.
- ГАЙ-НИЖНИК П.П. Л.М. Жванко. Біженство Першої світової війни в Україні: Документи і матеріали (1914–1918 рр.) *Український історичний журнал*, №5, 2005.
- ГРИЦАК, ЯРОСЛАВ. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст. Київ: Генеза, 1996, 2000.
- ГУПАН Н.М. Сучасні підходи до методичного апарату підручника з історії для старшої школи. *Історія та правознавство*. № 24 (340) серпень 2013 р.
- ДАНИЛОВ А.А. *История России. XX – начало XXI века*. 9 класс: учебник для общеобразовательных учреждений. /Данилов А.А., Косулина Л.Г., Брандт М.Ю. – М.: Просвещение, 2013.
- ДАНИЛОВ Д. Д. *Всеобщая история. Новейшее время. XX – начало XXI века*: Учебник для 9-го класса основной школы /Данилов Д.Д., Кузнецов А.В. и др. – изд. 2-е, испр. – М.: Баллас, 2011.
- ДАНИЛОВ Д. Д. *Всеобщая история. Новейшее время. XX – начало XXI века*: Учебник для 9-го класса основной школы /Данилов Д.Д., Кузнецов А.В. и др. – изд. 2-е, испр. – М.: Баллас, 2011.
- ДАНИЛОВ Д.Д., ЛИСЕЙЦЕВ Д.В. *История России. XX – начало XXI века*: Учебник для 9-го класса основной школы. Изд. 2-е, испр. /Данилов Д.Д., Лисейцев Д.В., Клоков В.А. и др. 2-е изд., испр. – М.: Баллас, 2012. –384 с.
- ДАНИЛОВА А.А. *История России, 1900–1945 гг.* 11 класс: Учебник для общеобразовательных учреждений /[А.А. Данилов, А.С. Барсенков, М.М. Горинев и др.]; под ред. А.А. Данилова, А.В. Филиппова. – 2-е изд. – М.: Просвещение, 2012.

- Жванко Л.М. *Біженство Першої світової війни в Україні: Документи і матеріали (1914–1918 рр.)* Харків: ХНАМГ, 2009. 360 р.
- Загладин Н.В. *Всеобщая история. XX век*. Учебник для 11 класса общеобразовательных учреждений. – 9-е изд. – М.: ООО ТИД «Русское слово – РС», 2007.
- Загладин Н.В. *История России. XX – начало XXI века*: Учебник для 11 класса общеобразовательных учреждений. /Загладин Н.В., Козленко С.И., Минаков С.Т., Петров Ю.А. – 5-е изд. – М.: ООО ТИД «Русское слово – РС», 2007.
- Измозик В.С. *История России: 11 класс*: Учебник для учащихся общеобразовательных учреждений. /В.С. Измозик, С.Н. Рудник; под общ. ред. Р.Ш. Ганелина. – 2-е изд., доработ. і доп. – М.: Вентана-Граф, 2013.
- Киселев А.Ф. *История России. XX – начало XXI века*. 11 класс. Базовый уровень: Учебник для общеобразоват. учреждений: /А.Ф.Киселев, В.П. Попов.. – 5-е изд., стереотип. – М.: Дрофа, 2012.
- Киселев А.Ф. *История России. XX – начало XXI века*. 9 класс /Киселев А.Ф., Попов В.П. 2-е изд., стер. – М.: Дрофа, 2013.
- Кульчицький С.В., Лебедева Ю.Г. *Історія України: підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл.: рівень стандарту, академ. рівень*. Київ: Генеза, 2010.
- Ладиченко Т.В., Осмоловський С.О. *Всесвітня історія: підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл.: профіл. рівень*. Київ: Генеза, 2010.
- Левандовский А. А. и др. *История России, XX – начало XXI века*. 11 класс: Учебник для общеобразовательных учреждений: Базовый уровень. /А.А. Левандовский, Ю.А. Щетинов, С.В. Мироненко; под. ред. С.В. Карпова. – 4-е изд. – М.: Просвещение, 2010.
- Литвин, М. український та польський істеблїшменти у період «Великої війни» і національно-демократичних революцій (1914–1918) // Історіографічні дослідження в Україні. К., 2003. – Вип. 13. У 2 ч.: Україна – Польща: історія і сучасність: Зб. наук. Праць і спогадів пам'яті П. Калениченка (1923–1983). – ч.1.
- Молчанов В.В. Всеукраїнський круглий стіл на тему «Велика війна 1914 – 1918 рр. і Україна» (до 90-річчя з початку першої світової війни). *Український історичний журнал*, №1, 2005.
- Перша світова війна. Суспільні настрої населення України. *Історія України*. 2014. № 14 (822)
- Пленков О. Ю. *Всеобщая история: 11 класс*: учебник для учащихся общеобразовательных учреждений /Пленков О. Ю., Андреевская Т. П., Шевченко С. В., Под общ. ред. Академика РАН Мясникова В. С. – М.: Вентана-Граф, 2011.
- Повсякденне життя населення України в роки Великої війни. *Історія України*. 2014. № 16 (824).
- Полянський П.Б. *Всесвітня історія: підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл.: рівень стандарту, академ. рівень*. Київ: Генеза, 2010.
- Реснт О.П., Малій О.В. *Історія України: підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. Рівень стандарту, академічний рівень*. Київ: Генеза, 2010.
- Реснт О.П., Сердюк О.С. *Перша світова війна і Україна*. Київ: Генеза, 2004. 480 р.
- Реснт О.П., Янишин Б.М. Україна в період першої світової війни: історіографічний аналіз. *Український історичний журнал*, №4 (457) липень-серпень, 2004.
- Российское историческое общество проведет научную историко-культурную экспертизу учебников истории*. Forrás: <http://минобрнауки.рф/новости/5198> (2015-03-20)
- СЕРГЕЕВ Е.Ю. *Всеобщая история. Новейшая история: 9 класс*: учебник для общеобразовательных учреждений /Е.Ю. Сергеев; под. ред. А. О. Чубарьяна. – 4-е изд. – дораб. – М.: Просвещение, 2011.
- Стенограмма встречи Президента РФ с авторским коллективом концепции нового учебника истории*. Forrás: <http://минобрнауки.рф/документы/3970> (2015-03-06)
- Ткаченко, Василь. Суд над Клію: «переформування» історичної пам'яті. *Політичний менеджмент*, №6, 2008 р.
- Турченко Ф.Г. *Історія України*. 10 кл.: підруч. для загальноосвіт. навч. закл.: профільний рівень. Київ: Генеза, 2010.
- Федеральный компонент государственного стандарта общего образования. Часть II. Среднее (полное) общее образование./ Министерство образования Российской Федерации. – М. 2004*. Forrás: <http://www.ed.gov.ru/ob-edu/noc/rub/standart/p2/1288/> (2015-03-06)

- ХЕЙФЕЦ В.Л. *Всеобщая история*: 9 класс: учебник для учащихся общеобразовательных учреждений /В.Л. Хейфец, Л.С. Хейфец, К.М. Северинов; под. общ. ред. академика РАН В.С. Мясникова. – М.: Вентана-Граф, 2013. – 304 с.;
- ШЕСТАКОВ В.А. *История России, XX – начало XXI века*. 11 класс: Учебник для общеобразоват. учреждений: профильный уровень. /В.А. Шестаков; под ред. А.Н. Сахарова; Рос. акад. наук; Рос. акад. образования; изд-во «Просвещение». – 5-е изд. – М.: Просвещение, 2012.
- ШЕСТАКОВ В.А. *История России, XX – начало XXI века*. 9 класс. /Шестаков В.А., Горинов М.М. и др. од ред. Сахарова А.Н. 7-е изд. – М.: Просвещение, 2011.
- ШУБИН А.В. *Всеобщая история. Новейшая история*: 9 класс: учебник для общеобразовательных учреждений. – М.: Дрофа (АОА «Московские учебники»), 2010.